

Аналітичний звіт

НЕЗАКОННІ РУБКИ ТА НЕЗАКОННО ДОБУТА ДЕРЕВИНА: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТЬ

Зміст

Передмова	3
I. Загальні підходи до визначення незаконних рубок в Україні.....	4
II. Тлумачення поняття «незаконна рубка» у вітчизняній судовій практиці	5
III. Стислий опис типології незаконних рубок.....	7
<i>Рубки без спеціального дозволу (самовільні рубки)</i>	
<i>Самовільні рубки, вчинені працівниками лісового господарства</i>	
<i>Рубки не тих дерев, що визначені у дозволі</i>	
<i>Рубки дерев, які взагалі заборонено вирубувати</i>	
<i>Рубки дерев за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства</i>	
<i>Рубки не на тих площах, що зазначені у дозволі</i>	
<i>Рубки не в тій кількості (понад ліміт), що зазначені у дозволі</i>	
<i>Рубки не в ті терміни, що обумовлені дозволом (до початку чи після закінчення встановлених дозволом строків)</i>	
IV. Питання кваліфікації рубок, учинених із можливими порушеннями природоохоронного законодавства	18
<i>Проведення рубок без отримання висновку про оцінку впливу на довкілля</i>	
<i>Проведення санітарних рубок у період «сезону тиші»</i>	
V. Незаконно добута деревина: проблеми визначення поняття та правозастосування.....	23
Загальні висновки	27

FSC® (Forest Stewardship Council®, Лісова опікунська рада) є міжнародною, неурядовою та неприбутковою організацією, створеною з метою просування відповідального ведення лісового господарства в лісах усього світу. Лісова продукція, позначена логотипом FSC, інформує споживача про законність і невиснажливість джерел її походження. Оцінку відповідності соціально відповідального, екологічно належного й економічно життєздатного ведення лісового господарства здійснюють незалежні органи сертифікації, які акредитовані в системі FSC.

FSC є провідним каталізатором і рушійною силою для постійного удосконалення системи ведення лісового господарства та ринкової трансформації. FSC зміщує глобальні тенденції у напрямі сталого використання, збереження й відновлення лісів та через багатосторонній діалог сприяє досягненню взаємопорозуміння і поваги до всіх.

Добровільна сертифікація FSC охопила понад 120 країн світу, а площа сертифікованих лісів сягнула більше ніж 220 млн га. Детальна інформація доступна на сайтах FSC Міжнародного центру <https://fsc.org/>, глобальної бази утримувачів сертифікатів FSC <https://info.fsc.org/> та FSC України <https://ua.fsc.org>.

Звіт виконано на замовлення FSC Україна.

Застереження: FSC Україна може не поділяти думку автора, а звіт не відображає її офіційну позицію.

Автор: Олег Сторчоус, адвокат
e-mail: advokatstorchous@gmail.com

Фото: ©www.freepik.com; ©www.unsplash.com; ©FSC International

FSC® F000237

Передмова

Незаконні рубки та пов'язану з ними торгівлю нелегальною (незаконною) заготовленою деревиною сьогодні визнають у світі суттєвою загрозою лісам та лісовому господарству, що завдає непоправної шкоди довкіллю та біорізноманіттю, підриваючи зусилля щодо досягнення сталого ведення лісового господарства. Через негативний вплив на економіку країн світу ці явища спричиняють значні матеріальні та соціальні збитки, позбавляючи держави та їх населення великої частини доходів і прибутків.

Проблема незаконних рубок та пов'язаного із ними тіншового обігу лісоматеріалів залишається вкрай актуальною для України. Про це останніми роками переконливо свідчать статистичні дані, численні кримінальні розслідування, критичні публікації в мас-медіа, соціальні конфлікти тощо.

Загалом, реальна картина незаконних лісозаготівель в Україні є досить різноманітною, що зумовлюється комплексністю цієї проблеми, зокрема значною кількістю соціальних, економічних, правових чинників. Одним із чинників правового характеру, що потребує першочергового вирішення, є брак правового визначення понять «незаконна рубка», «самовільна рубка», «незаконно добута деревина», етапів обігу незаконно заготовленої деревини.

Закріплення цих термінів у лісовому законодавстві та узгодження із суміжними галузями права є вкрай необхідним, адже наведені дефініції мають нормативно регулювати відповідні юридичні, управлінські, статистичні, відомчі завдання. Також на їхній основі базуватиметься юридична відповідальність за відповідні порушення, формуватиметься судова практика, вирішуватимуться спори. Крім того, офіційне тлумачення перелічених понять буде визначальним індикатором під час проведення цілеспрямованих заходів для протидії зловживанням у лісовому секторі та зменшення незаконних рубок.

У цьому звіті подано аналіз практики застосування поняття «незаконна рубка» у вітчизняному законодавстві, а також окреслено суміжні протиправні дії, що вчинюються у сфері нелегального обігу деревини в Україні. Зокрема, викладено зміст незаконної рубки лісу як складу правопорушення, подано законодавче визначення поняття «незаконна рубка лісу», наведено характеристику нелегальних лісозаготівель.

Крім того, досліджено окремі питання правозастосування у сфері обігу незаконної заготовленої деревини громадянами та посадовцями лісового господарства.

1. Загальні підходи до визначення незаконних рубок в Україні

Більшість громадян розуміє під поняттям «незаконна рубка» тільки рубки, вчинені без одержання спеціального дозволу. Таке звужене трактування не відповідає дійсності, адже йдеться лише про один із видів незаконних лісозаготівель – самовільні рубки. Проте відповідно до нормативних визначень та судового тлумачення, незаконні лісозаготівлі охоплюють цілий спектр лісопорушень, за наявності яких рубку вважають незаконною.

Посадовці лісового господарства в офіційній звітності використовують цю словосполучу лише щодо рубок, учинених без спеціального дозволу. Натомість органи екологічної інспекції до незаконних відносять як рубки без дозволу, так і рубки за дозволом, але із порушенням визначених у ньому умов.

Визнати рубку незаконною можна за різними критеріями, і часто такі критерії мають загальний характер та є суперечливими з позицій закону та наукового обґрунтованого лісокористування. Як і більшість екологічних правопорушень, незаконні рубки різняться за суб'єктами вчинення, місцем, строками, обставинами вчинення, завданою шкодою тощо.

Унаслідок різного тлумачення поняття «незаконна рубка» відбувається плутанина у розумінні незаконної діяльності, що може спричинити маніпулювання громадською думкою. Це також створює складнощі у правозастосуванні, питаннях вилучення незаконно добутої деревини.

11. Тлумачення поняття «незаконна рубка» у вітчизняній судовій практиці

Як уже зазначено, відповідно до офіційних нормативно-правових визначень вітчизняної правової системи, незаконні лісозаготівлі охоплюють цілий спектр лісопорушень, за наявності яких рубку вважають незаконною. Проте українські суди, правоохоронні та контролювальні органи користуються судовим тлумаченням законодавства України, які донедавна надавав Пленум Верховного Суду України (ВСУ).

Зокрема, роз'яснення застосування судами окремих положень кримінального законодавства за порушення лісового законодавства висвітлено у постанові Пленуму ВСУ № 17 від 10.12.2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля»¹. У пункті 9 цієї постанови визначено незаконною рубку, вчинену «без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубку яких заборонено». Хоча постанови Пленуму ВСУ і не мають нормативного значення, їхні положення повинні враховувати суди під час розгляду справ. Також судові роз'яснення слугують орієнтиром для правоохоронних і контролювальних органів у правозастосуванні цього поняття.

Вкрай дискусійними і радше теоретичними є питання віднесення до категорії незаконних окремих рубок, під час яких відбуваються суміжні порушення законодавства (приміром, земельного, природоохоронного, законодавства про охорону праці, протипожежного тощо), проте за їхніми наслідками шкода безпосередньо лісу не завдається. Адже зазвичай у таких випадках прямих порушень законодавства під час видавання лісорубного квитка та проведення рубок не допускають. Або ж порушення пов'язані, приміром, із такими етапами лісогосподарської діяльності: трелювання деревини водотоками; внаслідок рубки через деякий час завдано ерозії ґрунтів; після проведення проведено спалювання порубочних решток із порушенням термінів тощо. У вітчизняній судовій практиці прецедентів нарахування шкоди за такі рубки немає, оскільки немає правових підстав для нарахування такої шкоди, або апріорі – не завдано шкоди від такої рубки. Це пов'язано з тим, що склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 65 «Незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур» Кодексу України про адміністративні правопорушення² і ст. 246 «Незаконна порубка лісу» Кримінального кодексу України³, є матеріальним. Тобто

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 17 від 10.12.2004 р. «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.

³ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

факт самого порушення – незаконної рубки – буде наявний лише за наявності шкоди, яка полягає безпосередньо у рубці конкретних дерев і причиновому зв'язку із діями винних осіб, які мають порушити певні норми лісового законодавства.

Узагальнюючи законодавство та судові роз'яснення, виділимо такі типи незаконних лісозаготівель:

1. Самовільні (незаконні) рубки без спеціального дозволу. Залежно від суб'єктів їх вчинення, потрібно розрізняти:

- а) рубки, вчинені громадянами та посадовцями юридичних осіб, що не перебувають у відносинах із лісгосподарськими підприємствами лісового господарства чи територіальними органами лісового господарства;
- б) рубки, вчинені працівниками лісового господарства;

Рубки не тих дерев, що визначені у дозволі, зокрема:

- а) не тих порід, що визначені у дозволі;
  - б) дерев, які взагалі заборонено вирубувати;
3. Рубки дерев за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства.
4. Рубки не на тих площах, що вказані у дозволі (поза межами відведених ділянок).
5. Не в тій кількості (понад ліміт), що вказано у дозволі.
6. Не в ті терміни, що обумовлені дозволом (до початку чи після закінчення установлених дозволом строків).

III. Стилий опис типології незаконних рубок

Рубки без спеціального дозволу (самовільні рубки)

Самовільні рубки вчиняють громадяни та посадовці юридичних осіб, що не перебувають у відносинах із лісовим господарством. Це найпоширеніший тип незаконних рубок, що трапляється у практиці судів, контролювальних і правоохоронних органів. У разі самовільних рубок цивільно-правова відповідальність має позадоговірний характер, оскільки такі порушення належать до деліктів (тобто актів неправомірної поведінки, що тягнуть завдання шкоди). Згідно з чинним законодавством, пересічні громадяни не мають права самостійно проводити будь-які рубки дерев та збирати хмиз в усіх лісах (за винятком власників лісів). Право заготовлювати деревину законом надано тільки постійним лісокористувачам державної та комунальної форми власності, які мають діяти тільки у формі юридичних осіб. Особи, винні у самовільних рубках, притягуються лісовою охороною, екологічною інспекцією, правоохоронними органами до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Приклад. Згідно з вироком Косівського районного суду Івано-Франківської області від 23.09.2020 р. у справі № 938/564/19, громадянина А. було визнано винним за ч. 1 ст. 246 Кримінального кодексу України і призначено покарання у вигляді штрафу у розмірі 17 тис. грн. Цей громадянин 02.07.2019 р. вчинив у лісовому масиві лісгоспу, який розташований в адміністративних межах села Замагора Верховинського району Івано-Франківської області, незаконну рубку п'яти сироростучих дерев породи смерека, загальною кубомасою 9,08 м3, унаслідок чого завдано шкоди у розмірі 56 489,05 грн, які нараховані відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 665 від 23.07.2008 р.

Самовільні рубки, вчинені працівниками лісового господарства

Із цієї категорією дещо складніше визначитись, адже працівники перебувають у трудових відносинах із юридичною особою – лісгосподарським підприємством. Більшість із них за своїми службовими обов'язками так або так причетні до виконання лісгосподарських заходів. Кожному посадовцю лісового господарства відомо, що будь-яка рубка має виконуватись лише на підставі лісорубного квитка. На практиці двома основними критеріями, за якими розмежовують самовільні рубки, вчинені працівниками лісового господарства, та незаконні рубки при виконанні лісгосподарських робіт, є брак лісорубного квитка на рубку на розроблення лісосіки та корисливий мотив.

Предметом самовільних рубок в абсолютній більшості випадків стає деревина, що має ринковий попит. Їх виконавцями є переважно посадовці нижчої ланки лісового господарства – майстри лісу (лісники), а організаторами – посадовці вищої ланки, зокрема лісничі. Як правило, самовільні рубки вчинюють посадовці у суттєвих розмірах, що завдає шкоди понад 50–100 тис. грн. Тому органами досудового слідства їхні дії обґрунтовано кваліфікуються як кримінальні правопорушення за ст. 246 Кримінального кодексу України.

Вчинити самовільні рубки працівникам лісового господарства значно простіше, адже посадовці користуються службовим становищем, крадучи те, що зобов'язані охороняти.

Приклад. Вироком Іванківського районного суду Київської області від 22.12.2017 р. у справі № 366/3967/17 визнано винним лісничого одного із лісництв лісгосподарського підприємства за ст. 246, ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 191, ч. 1 ст. 364 Кримінального кодексу України та засуджено до позбавлення волі строком на 5 років, із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій на 3 роки (на підставі ст. 75 Кримінального кодексу України звільнено від відбування покарання з іспитовим строком 3 роки). Громадянин А., зловживаючи своїм службовим становищем, використовуючи службові повноваження, 20.03.2017 р., маючи корисливий мотив і мету отримати доходи шляхом створення та продажу необлікованих лишків деревини, вирішив учинити незаконну вирубку дерев породи сосна в кв. 6 вид. 14 і 15 очолюваного ним лісництва. Достовірно знаючи, що лісову ділянку, що розташована у кв. 6 вид. 14 лісництва, для вирубування лісу (заготівлі деревини) не виділяли, а лісорубний квиток для проведення вирубки дерев на зазначені ділянки та площі не виписували, він дав усні вказівки чотирьом особам щодо характеру та об'ємів виконуваних ними робіт із вирубки дерев породи сосна, які вчинили незаконну рубку 18 523 м³ деревини, загальною відпускнуою вартістю 19 334 грн 16 коп.

Рубки не тих дерев, що визначені у дозволі

Відповідно до ст. 69 Лісового кодексу України⁴, на виділених лісових ділянках можна використовувати лише ті лісові ресурси і лише для тих цілей, що передбачені виданим спеціальним дозволом.

Згідно з пунктами 4.2 і 4.8 «Методичних вказівок з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Держкомлісгоспу»,

⁴ Лісовий кодекс України в редакції Закону від 08.02.2006. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.

що затверджені наказом Держкомлісгоспу № 403 від 22.11.2010 р.⁵ (на підставі наказу Держлісагентства № 9 від 21.01.2013 р. цей наказ скасовано; водночас, за роз'ясненнями Держлісагентства, станом на 2020 р. саме наказ Держкомлісгоспу № 403 від 22.11.2010 р. залишається чинним), відбір дерев для всіх видів рубок (крім суцільних) можливий, якщо діаметр дерева, що призначається до рубки, на висоті 1,3 м становить 8 см і більше. Одночасно з відбором проводять клеймування цих дерев біля шийки кореня і позначення категорії технічної придатності на висоті 1,3 м. Залежно від категорії технічної придатності, дерева позначають різцем (без пошкодження камбію).

Згідно з вимогами лісового законодавства, заборонено вирубувати невимічені дерева рослини на ділянках, де облік деревини проводять за кількістю дерев. Проте екологічна інспекція досить часто під час перевірок лісосік виявляє пні дерев, не призначених до рубки. Тому в судовій практиці багато рішень, за якими з лісових господарств стягують шкоду за вирубку непризначених дерев.

На практиці такі дерева виявляються шляхом здійснення контрольних переліків пнів зрізаних дерев на лісосіках. Дерев, породи яких не зазначені у польових перелікових відомостях вважаються незаконно зрізаними. Така ж ситуація з деревами, діаметри яких на 1,3 м (після переведення за таблицями) більші, ніж діаметри, зазначені у переліковій відомості.

Приклад. Рішенням Господарського суду Івано-Франківської області від 27.12.2019 р. у справі № 909/1051/19 стягнуто з одного із лісгосподарських підприємств шкоду у розмірі 1 274 983,91 грн, яку завдано внаслідок незаконної рубки дерев на ділянках двох лісництв. Зокрема, під час натурального обстеження ділянок вибіркових рубок представники Державної екологічної інспекції у Івано-Франківській області виявили незаконну рубку декількох дерев без контрольних і відпускних тавр, тобто не тих дерев, що зазначені у відповідному лісорубному квитку.

Рубки дерев, які взагалі заборонено вирубувати

Згідно зі ст. 70 Лісового кодексу України, під час проведення заготівлі деревини не дозволяється вирубування та пошкодження:

- цінних та рідкісних дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України;
- насінневих і плюсових дерев, а також дерев із гніздами рідкісних видів птахів, занесених до Червоної книги України (чорний лелека, скопа, орлан-білохвіст та інші), дуплястих і найстаріших дерев.

Наказом Державного комітету лісового господарства України № 403 від 22.11.2010 р. (п. 4.15) передбачено, що «у польовій переліковій відомості зазначаються цінні та рідкісні дерева, занесені до Червоної книги України, плюсові дерева, насінники

⁵ Методичні вказівки з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Держкомлісгоспу, затверджені наказом Державного комітету лісового господарства України № 403 від 22.11.2010 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0403245-10#Text>.

або їх групи, дерева з наявністю дупел та гнізд птахів, інші дерева, які не підлягають вирубуванню і залишаються на лісосіках. На цих деревах на висоті 1,5 м наносять кільце завширшки 10 см червоною фарбою та порядковий номер. На підставі польової перелікової відомості інформація про наявність таких дерев із зазначенням кількості за породами вноситься до лісорубного квитка як такі, що не підлягають вирубуванню». Лісівники мають зазначати у польовій переліковій відомості про «цінні та рідкісні дерева, занесені до Червоної книги України, плюсові дерева, насінники або їх групи, дерева з наявністю дупел та гнізд птахів, інші дерева, які не підлягають вирубуванню».

У виняткових випадках вирубування насінників і плюсових дерев може бути здійснене з дозволу обласних управлінь лісового та мисливського господарства, а в межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду – в установленому порядку з дозволу підрозділів облдержадміністрацій з охорони навколишнього природного середовища.

Вирубка дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України, здійснюється у встановленому порядку лише з дозволу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

Незаконні вирубки червонокнижних, насінникових і плюсових дерев у практиці екологічних інспекцій трапляються не часто.

Рубки дерев за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства

Цей вид рубок може охоплювати досить широкий спектр порушень лісового та природоохоронного законодавства, що тягнуть за собою загальну протиправність проведеної рубки.

Передусім ідеться про суттєві порушення вимог лісового законодавства. Наприклад, призначення в рубку головного користування похідних ялинових деревостанів, які не досягли віку стиглості, внаслідок чого порушуються вимоги наказу Держкомлісгоспу № 269 від 15.10.2009 р. «Про затвердження віків стиглості похідних ялинових деревостанів»⁶.

Аналогічні негативні наслідки тягнуть за собою порушення суттєвих вимог природоохоронного законодавства. Зокрема незаконними рубками вважатимуть заготівлю деревини в межах території та об'єктів природно-заповідного фонду на підставі лісорубного квитка, але вчинену в порушення ч. 15 ст. 9-1 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»⁷, якщо немає ліміту на використання природних ресурсів. Численні факти таких порушень було зафіксовано, зокрема, у 2015–2018 рр.

⁶ «Про затвердження віків стиглості похідних ялинових деревостанів», затверджено наказом Державного комітету лісового господарства України № 269 від 15.10.2009 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0995-09#Text>.

⁷ Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.

Приклад. Рішенням Господарського суду Чернівецької області від 22.02.2018р. у справі № 926/3824/17 постановлено стягнути із одного із лісгосподарських підприємств шкоду у розмірі 2 387 238 грн 50 коп. Згідно з судовим рішенням, на території заказника загальнодержавного значення підприємство, без відповідного ліміту на проведення рубок на території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, який видає центральний орган виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, а також без відповідного дозволу, що видає Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, провело рубку значної кількості дерев, чим заподіяно шкоду в розмірі 2 387 238,50 грн.

Розглядаючи питання рубок дерев за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства, потрібно зупинитись на практиці призначення вибіркових санітарних рубок. Середні запаси сухоостою у вітчизняних лісах становлять не менше ніж 10 м³ на 1 га, тому майже завжди можна знайти підстави, щоб призначити вибіркову санітарну рубку у більшості деревостанів, особливо листяних. Фактично чинне законодавство дає можливість проводити вибіркові санітарні рубки в усіх без винятку лісах. Норми згаданого підзаконного акта вимагають терміново й негайно проводити санітарні заходи, тому часто такі вирубки важко проконтролювати екологічним інспекціям і правоохоронним органам. Іноді це зумовлювало протиправну практику, коли замість заходів фактично відбувались так звані підшукувальні рубки, під час яких відводили та вирубували здорові, сироростучі дерева, що мають найбільшу товарну цінність та якість.

Із позицій закону, внесення до матеріалів відводу неправдивих відомостей про те, що призначені в рубку здорові дерева є сухостійними чи такими, що всихають, є кримінальним правопорушенням (службовим підробленням), відповідальність за яке передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України.

Приклад. Вироком Полтавського районного суду Полтавської області від 08.10.2010р. у кримінальній справі № 1-173/2010 засуджено директора одного із лісових господарств за ст. 246, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 Кримінального кодексу України (незаконна рубка, зловживання службовим становищем, службове підроблення). Громадянин А. 18.01.2010 р. виписав лісорубний квиток на проведення вибіркових санітарних рубок дерев дуба та липи у кв. 8 вид. 3 лісового масиву на території однієї із сільських рад. На підставі виданого лісорубного квитка він особисто позначив дерева, що підлягають рубці, після чого у лютому–березні 2010 р. за його дозволом було проведено вибіркову санітарну рубку на замовлення громадянина Б., піж час яких вирубано 102 сироростучі та 48 сухостійних дерев. Фахівці лісозахисного підприємства провели лісопатологічну експертизу, згідно з висновками якої цю рубку визнано незаконною. Зокрема, при видаванні лісорубного квитка не надавали матеріали лісовпорядкування, плани санітарно-оздоровчих

заходів, акт спеціального обстеження; управління лісового господарства не надавало дозвіл на вказану рубку; вимітку дерев здійснювали після видавання лісорубного квитка; насадження відводили у рубку в безлистяний період (у лютому); у матеріалах відведення немає технологічної карти на розроблення лісосіки; на ділянці немає лісгосподарських стовпів; лісничий не вносив подання на вирубку. Розмір шкоди, завданий незаконною рубкою, становив 301 553,50 грн.

Рубки не на тих площах, що зазначені у дозволі

Відповідно до загальної лісгосподарської процедури, у процесі відведення лісових ділянок проводять роботи з їх відмежування (наказ Держкомлісгоспу № 403 від 22.11.2010 р., Настанова з відводу і таксації лісосік у лісах СРСР, затверджена 27.12.1968 р. наказом Держкомлісгоспу Ради Міністрів СРСР). Такі роботи передбачають виконання фахових дій: огляд ділянки щодо доцільності рубки, прорубування візирів, установлення лісгосподарських стовпів, промірювання межових ліній, прив'язку до кварталних стовпів тощо.

Інспекція у своїй діяльності керується Уніфікованою формою акта, складеного за результатами планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (додаток б) – наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 26.11.2019 №450⁸, який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 27.12.2019 за №1293/34264. При перевірках використовується вказана «Настанова з відводу і таксації лісосік у лісах СРСР», затверджена 27.12.1968 р. наказом Держкомлісгоспу Ради Міністрів СРСР. Нормативні документи, що стосуються відведення та таксації лісосік, розроблені Держлісагентством (Держкомлісгоспом) до уваги не повинні прийматися, оскільки не зареєстровані в Міністерстві юстиції України.

Як відомо, вирубка дерев за межами лісосік заборонено, а отже її вважають незаконною. Подібні рубки ще називають «завізирними», оскільки їх здійснюють за межами встановлених візирів (прорубаних меж лісосік). Підрозділи екологічної інспекції під час здійснення заходів державного контролю досить часто виявляють такі рубки.

Рубки за межами лісосік також можуть бути пов'язані з помилками або свідомим внесенням неправдивих даних до документів бусольної зйомки, що може тягнути цивільну відповідальність лісгосподарського підприємства.

⁸ «Про затвердження Уніфікованої форми акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів», затверджено наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України №450 від 26.11.2019 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1293-19#Text>

Іншим прикладом рубок за межами лісосік можуть бути умисні дії працівників лісового господарства, які самовільно, всупереч документам відводу розширюють межі ділянок, що підлягають рубці. Незаконно добути деревину привласнюють, тобто порушники діють із корисливих мотивів. Найбільш примітивним способом учинення такого правопорушення є самовільне перенесення лісгосподарських стовпів на ділянку, прилеглу до лісосіки.

Приклад. Рішенням Господарського суду Чернігівської області від 07.12.2017 р. у справі № 927/650/16 із лісгосподарського підприємства вирішено стягнути 1 697 965, 77 грн шкоди, завданої незаконною рубкою дерев. Зокрема, 06.05.2016 р. Державна екологічна інспекція у Чернігівській області встановила, що лісгосп провів відведення в рубку лісової ділянки площею 2,5 га в кв. 71 вид. 7, на яку підприємству видано лісорубний квиток, де відповідач в подальшому провів рубку дерев. При проведенні перевірки було виявлено, що частина пнів розташована за межами відведеної ділянки суцільної рубки. Під час судової земельно-технічної експертизи підтверджено проведення постійним лісокористувачем незаконної рубки дерев у кв. 71 вид.7 на площі 0,12 га, тобто за межами відведеної в рубку лісової ділянки площею 2,5 га, на якій дозволялось проведення рубки згідно лісорубного квитка.

Рубки не в тій кількості (понад ліміт), що зазначена у дозволі

Цей тип незаконних рубок не поширений у судовій практиці, що значною мірою пов'язано з певною невизначеністю формулювання. Форму спеціального дозволу на проведення рубки – лісорубного квитка – наведено у додатку 1 до «Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 761 від 23.05.2007 р.⁹ У лісорубному квитку вказують кількість дерев, що підлягають рубці, та загальну кубомасу деревини з розподілом на ділову, дров'яну, хмиз тощо. В лісорубному квитку зазначається об'єм ліквідної стовбурної деревини (ділова, дров'яна), ліквід із крони, маса хворосту та сучків (неліквід), що разом складає загальну масу деревини на ділянці (загальний запас).

Як відомо, облік деревини на виділених лісосіках здійснюють за площею, кількістю дерев, що призначені до рубки (подеревно), кількістю заготовленої деревини. З цього випливає, що у разі перевищення кількості дерев або заготовленої деревини, що зазначена у лісорубному квитку, відповідні дерева слід вважати незаконно зрубаними. Як правило, подібні порушення виявляє екологічна інспекція шляхом контрольних переліків суцільних рубок. Після порівняння даних контрольного переліку та

⁹ Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 761 від 23.05.2007 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-%D0%BF#Text>.

перелікової відомості встановлюють розбіжності у кількості дерев, не призначених до рубки, та в їх діаметрах на висоті пня в розрізі порід. Далі за діаметрами незаконно зрубаних дерев в розрізі порід, на підставі затверджених урядовими постановами такс, уповноважені посадові особи визначають розмір шкоди.

Стаття 71 Лісового кодексу України розкриває поняття ліміту заготівлі деревини в порядку рубок головного користування як затвердженої в установленому порядку розрахункової лісосіки. Заготівля деревини в порядку рубок головного користування в розмірах, що перевищують розрахункову лісосіку, забороняється. Розрахункова лісосіка – щорічна науково обґрунтована норма заготівлі деревини в порядку рубок головного користування, яка затверджується для кожного власника, постійного користувача лісів окремо за групами порід, виходячи з принципів безперервності та невиснажливості використання лісових ресурсів – вимоги статті 43 Лісового кодексу України.

Судова та інспекційна практика не містить згадок про порушення, пов'язані з перевищенням ліміту.

З описаним типом незаконних рубок пов'язаний інший вид порушень при проведенні законних рубок – умисне утворення надлишків деревини. Деякі дослідники під терміном «незаконно заготовлена деревина» розуміють деревину, що добута лише під час незаконних рубок. Таке трактування не можна визнати правильним, оскільки тут забувають про інший протиправний спосіб утворення нелегальної деревини – створення необлікованих запасів на лісосіках, що має на меті їх подальше привласнення.

Заниження запасів деревини на стадії відведення ділянок у рубки може здійснюватися такими способами:

- заниження діаметрів дерев на лісосіці;
- заниження розряду висоти деревостану;
- заниження категорії сортності / технічної придатності деревини тощо.

Зокрема, у процесі відпуску деревини з лісосіки матеріально-відповідальні особи можуть умисно оформлювати ділову деревину як дров'яну деревину промислового використання чи навіть як дрова паливні.

Приклад. Постановою Тячівського районного суду у кримінальній справі № 1-62/10 від 14.12.2010 р. визнано винними лісничого одного із лісництв лісового господарства Закарпаття громадянина А., помічника цього лісничого громадянина Б. і директора лісозаготівельного підприємства громадянина В. за ч. 2 ст. 367 Кримінального кодексу України (службова недбалість), однак звільнено від кримінальної відповідальності через закінчення строку давності. Лісничого і його помічника звинувачували у тому, що у червні 2002 р. у кв. 1 ділянки 28 лісництва вони

провели відвід ділянки лісу площею 3,5 га у суцільно-санітарну рубку та виконали заміри діаметра кожного дерева на цій ділянці, після чого склали польовий перелік дерев на відведеній для рубки території ділянки, в якому неправильно відобразили ступені товщини та якості кожного дерева.

За польовим переліком у рубку було призначено 1033 дерева ялини, із яких ділової – 582 дерева, дров'яної – 400 дерев, що становило 1884 м³, у т. ч. 1737 м³ ліквідної деревини, із якої ділової деревини – 961 м³, дров'яної – 775 м³, загальна таксова вартість склала 4828,40 грн.

20.08.2002 р. зазначені особи при складанні переліково-оціночної відомості, тобто первинного документа, який визначає обсяги рубки та надає право на випускування лісорубного квитка і проведення законної вирубки лісу в кв. 1 ділянки 28 лісництва, що відводилась у суцільно-санітарну рубку, допустили необґрунтоване зменшення кількості ділової деревини та збільшення кількості малоцінної дров'яної деревини і відходів, унаслідок чого занизили вартість лісопродукції на суму 20 039,55 грн. Підсудні зменшили кількість ділових дерев, що підлягали вирубці на цій ділянці, на 106 шт. і збільшили на 109 дерев, що належали до дров. Тобто у рубку було формально призначено 1027 дерев ялини, що становило 2070 м³, однак вихід ліквідної деревини становив 1753 м³, із яких ділової замість 582 вказали лише 476 дерев, а дров'яної – 509 замість 400 дерев, що за завідомо неправдивим розрахунком склало 800 м³ ділової деревини таксовою вартістю 3782,40 грн, 953 м³ дров'яної деревини таксовою вартістю 363,5 грн за 1 м³, а також 317 м³ відходів (сучки, хмиз). Отже, вони занизили кубомасу ділової деревини на 162 м³ і необґрунтовано збільшили кількість дров'яної деревини на 233 м³ і відходів на 174 м³.

Оскільки вирубка таких дерев проводять на підставі лісорубного квитка, її не завжди можна визнати незаконною. Разом з тим, якщо під час проведення рубки буде порушено суттєві вимоги закону, що спричинить внесення неправдивих даних у спеціальний дозвіл щодо реального обсягу деревини, лісорубний квиток може бути анульовано, а рубку визнано незаконною.

Зазначимо, що чинна процедура визначення запасів деревини при проведенні відводів ділянок у рубки допускає певні відхилення у визначенні ліквідних запасів деревини. Саме тому Настанова з відводу і таксації лісосік у лісах СРСР, затверджена 27.12.1968 р. наказом Держкомлісгоспу Ради Міністрів СРСР, допускала розходження даних матеріалів відведення щодо ліквідного запасу, запасу окремих порід, частка яких у складі деревостану становить 2 і більше одиниці, до 10 %, а щодо запасу ділової деревини – відповідно, понад 15 %. Наказ Держкомлісгоспу № 403 від 22.11.2010 р. зменшив такі допустимі відхилення, визначивши розходження щодо ліквідного запасу

в розмірі понад 5 %, а щодо ділової деревини – понад 10 %. Зауважу, що згаданий наказ Держкомлісгоспу – це відомчий розпорядчий документ, який не є нормативним документом для постійних лісокористувачів інших відомств.

З огляду на специфіку визначення запасів деревини на пні, можливі об'єктивні відхилення під час відводів як у бік заниження, так і в бік завищення. Тому не завжди йдеться про наявність у виконавців робіт умислу створити необліковані запаси, тим більше – вчинити корисливий злочин. Якщо відведення ділянки у рубку було проведено з порушенням чинних вимог, роботу визнають незадовільною, а виконавців можуть притягнути до дисциплінарної відповідальності.

Рубки не в ті терміни, що обумовлені дозволом (до початку чи після закінчення встановлених дозволом строків)

Відповідно до ч.1 ст.69 Лісового кодексу України, спеціальне використання лісових ресурсів на виділеній лісовій ділянці проводиться за спеціальним дозволом – лісорубним квитком або лісовим квитком, що видаються безоплатно. На виділених лісових ділянках можуть використовуватися лише ті лісові ресурси і лише для цілей, що передбачені виданим спеціальним дозволом (ч.4 ст.69 ЛК України).

Форми спеціальних дозволів і порядок їх видачі затверджуються Кабінетом Міністрів України (ч.6 ст.69 ЛК України).

Умови і механізм видачі лісорубного або лісового квитка як спеціального дозволу на використання лісових ресурсів визначено «Порядком видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів», затвердженим також постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761.

Терміни проведення рубок визначені як вказаним нормативним актом, так і іншими підзаконними актами в сфері лісових відносин. Зокрема, згідно п.п. 46, 50 постанови Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 №761, заготівля деревини здійснюється протягом року, на який лісосіка призначена для рубки, а вивезення – з 1 січня року рубки і до 1 квітня наступного року. Лісокористувачеві у випадку стихії або інших причин, що унеможливають заготівлю та вивезення деревини, може бути надане відстрочення на заготівлю деревини (з встановленням відповідного строку вивезення деревини) – до п'яти місяців, якщо рубка розпочата і вчасно не закінчена.

Отже, логічно вважати, що заготівля деревини після закінчення встановлених в лісорубному квитку (дозвільному документі) термінів, без оформлення відстрочення буде незаконною.

З іншого боку, рубки, проведені постійними лісокористувачами не в ті терміни, що вказані у лісорубному квитку, як правило, не завдають реальної шкоди лісу. Зазвичай на практиці у таких ситуаціях відповідний дозвіл уже було (або буде) отримано, ділянку відведено у рубку, необхідні документи (перелікова відомість, переліково-оцінювальна відомість, план, акт відведення лісосіки, дозвіл обласних управлінь, акт обстеження тощо) оформлено у належний спосіб. Іншими словами, процедура, необхідна для одержання лісорубного квитка, виконується із дотриманням законодавства.

Однак у деяких випадках підрозділи екологічної інспекції керуються судовим поняттям «незаконна рубка» та, застосовуючи формальний підхід, діють за таким принципом: якщо строк квитка сплив, то рубка є незаконною, а отже потрібно нараховувати шкоду на підставі чинних нормативів.

Приклад. Рішенням Господарського суду Волинської області від 24.06.2010 р. у господарській справі № 01/69-40 за позовом Державної екологічної інспекції у Волинській області постановлено стягнути із лісгоспу шкоду, завдану незаконними рубками у розмірі 403 078,03 коп. Серед інших порушень, що виявлені перевіркою екологічної інспекції на лісосіках, встановлено факт проведення суцільних санітарних рубок на трьох ділянках кв. 36, вид. 15, 12 і 4 (бурелом і вітролом) площею відповідно 3, 5,4 та 9 га. 290 дерев вільхи, берези, сосни загальною ліквідною кубомасою близько 130 м3, які здійснено після закінчення строку, встановленого лісорубним квитком. Відповідно до лісорубного квитка 02 ЛКБ № 184763, термін заготівлі деревини був від 9 вересня до 31 грудня 2008 р. Однак роботи на ділянках не були закінчено (залишено недоруб) і продовжено у липні 2009 р., тобто після закінчення строку дії дозволу. Лісгосп термін дії лісорубного квитка не продовжував. Сума нарахованої лісгоспу шкоди за цими порушенням становила 402 760,28 коп.

IV. Питання кваліфікації рубок, учинених із можливими порушеннями природоохоронного законодавства

Проведення рубок без отримання висновку про оцінку впливу на довкілля

Порушенням природоохоронного законодавства, зокрема вимог ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»¹⁰, із грудня 2018 р. вважають проведення суцільних і поступових рубок головного користування або суцільних санітарних рубок площею понад 1 га на підставі лісорубних квитків, проте виданих без позитивного висновку про оцінку впливу на довкілля (скорочено – ОВД).

Зазначеним законом передбачено перелік видів діяльності в лісовому господарстві, за яких мають проводити процедуру ОВД. Однак, через низьку якість окремих правових норм, законом не визначено, які саме документи потрібно вважати рішеннями про провадження планованої діяльності щодо рубок лісу. Адже будь-якій рубці передує ланцюг оформлення дозвільних документів, починаючи від матеріалів лісовпорядкування та закінчуючи лісорубним квитком. Тому ухвалений закон не узгоджується із правовими актами у сфері лісового господарства.

Тож для лісогосподарських підприємств залишається незрозумілим, на якому з етапів отримання дозвільних документів необхідно проходити ОВД. Згідно з вимогами лісового законодавства, ключовим дозвільним документом на проведення будь-якої рубки є лісорубний квиток. Тобто, якщо виходити із прямого тлумачення норм коментованого закону, оцінку впливу на довкілля слід проводити під кожний лісорубний квиток, що дозволяє здійснення суцільних рубок понад 1 га.

Щоб розв'язати цю проблему, Міністерство екології та природних ресурсів України (нині – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України) у 2018 р. видано лист-роз'яснення, за яким на свій розсуд розтлумачило вимоги закону. Міністерство зазначило, що рішеннями про провадження планованої діяльності для рубок головного користування є матеріали лісовпорядкування та розрахункова лісосіка, для суцільних санітарних рубок – план заходів із поліпшення санітарного стану лісів. На думку Міністерства, ОВД підлягають одночасно усі рубки, перелічені в цих документах. Якщо такі документи діяли до введення ОВД в дію, то немає потреби проводити процедуру ОВД.

¹⁰ Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>.

Ухвалений закон також зобов'язує лісгосподарські підприємства проводити процедуру ОВД для проведення суцільних санітарних рубок на площі понад 1 га, зокрема насаджень, пошкоджених верховими пожежами або іншим стихійним лихом (буреломи, вітровали, сніголами тощо). Необхідність виконання у таких випадках суцільних рубок для ліквідації стихійних явищ на значних площах є обов'язковою. Зокрема, Санітарні правила в лісах України¹¹ вимагають позачергово проводити у насадженнях, пошкоджених унаслідок аварій та стихійного лиха, заходи з поліпшення санітарного стану лісів. У насадженнях, пошкоджених верховою лісовою пожежею, відвід під санітарну рубку виконують після завершення її гасіння у максимально стислі строки.

Затягування із проведенням суцільних рубок (а надто на строк проведення процедури ОВД, що може тривати від 90 до 150 днів) здебільшого завдає прямих збитків лісгосподарським підприємствам і державі, зокрема, у вигляді втрат від сплати нижчих рентних платежів за деревину, яка втратила технічні властивості і псується у період вимушеного проведення процедури ОВД, зменшення надходжень від сплати інших податків при реалізації деревини тощо.

Лісокористувачі більшості регіонів країни мають належно затверджені матеріали лісовпорядкування та/або розрахункові лісосіки, що були затверджені до набрання чинності Законом України «Про оцінку впливу на довкілля». Відповідно до згаданого вище листа-роз'яснення, такі лісгосподарські підприємства не вважають обов'язковим проходження процедури ОВД до затвердження наступного базового лісовпорядкування.

Оскільки цей лист має лише рекомендаційний характер і не встановлює правових норм, сформована Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України практика становить для лісгосподарських підприємств суттєві ризики щодо визнання відповідних рубок незаконними. Зокрема, підрозділи Держекоінспекції до цього часу не мають єдиного підходу щодо застосування Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», а тому можуть на свій розсуд тлумачити і відповідно – застосовувати його недосконалі норми.

Як свідчить аналіз виданих Держекоінспекцією актів і приписів у 2018–2020 рр., окремі територіальні підрозділи, нехтуючи роз'ясненням Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, кваліфікують як порушення закону проведення суцільних та поступових рубок понад 1 га навіть за наявності затверджених матеріалів лісовпорядкування. Приміром, за результатами перевірки підрозділом Держекоінспекції одного із лісгосподарських підприємств Полтавської області у лютому 2019 р. видано припис, відповідно до якого визначено скасувати видані два лісорубні квитки по одному із лісництв. Обґрунтуванням припису став той факт, що спеціальні дозволи видані з порушенням чинного законодавства, а саме без висновку щодо оцінки впливу на довкілля.

¹¹ «Санітарні правила в лісах України», затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 555 від 27.07.1995 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF>.

Водночас, деякі територіальні органи інспекції під час перевірок можуть і не фіксувати подібні дії лісових господарств як порушення зазначеного Закону.

Приклад. У 2020 р. Державна екологічна інспекція України в одному із комунальних лісових господарств Чернігівської області виявила факти проведення суцільних і поступових рубок головного користування, суцільних санітарних рубок на площі понад 1 га без затверджених Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України матеріалів лісовпорядкування. Нарахування розміру шкоди за цими порушеннями проводили на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 665 від 23.07.2008 р.¹². Однак в актах екологічної інспекції було зазначено, що внаслідок таких рубок завдано не матеріальні, а екологічні збитки.

З огляду на двозначність правових норм, питання віднесення вказаних рубок до категорії незаконних залишається відкритим.

Проведення санітарних рубок у період «сезону тиші»

Цікавими для аналізу в цьому контексті є прецеденти, пов'язані із видаванням лісорубних квитків на проведення санітарних рубок у період із 1 квітня до 15 червня. Адже, згідно з ч. 5 ст. 39 Закону України «Про тваринний світ»¹³, що набрала чинності у 2015 р., у період масового розмноження диких тварин, з 1 квітня до 15 червня, заборонено проведення робіт і заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою, зокрема санітарних рубок лісу. Частина лісгосподарських підприємств від моменту набрання чинності відповідних змін Закону України «Про тваринний світ» і дотепер, отримавши у встановленому порядку рішення районних рад щодо визначення місць рубок, проводила санітарні рубки упродовж «сезону тиші». Правомірність своїх дій такі лісокористувачі обґрунтовували тим, що «сезон тиші» не вводиться автоматично з 1 квітня до 15 червня на всій території України, а лише в місцях розмноження диких тварин, визначених відповідними рішеннями районних і селищних рад.

Починаючи із 2017 р., у разі виявлення таких порушень під час проведення перевірок лісгосподарських підприємств, екологічні інспекції вказували на протиправність проведення санітарних рубок у «сезон тиші». Мали місце факти притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб лісгосподарських підприємств за порушення вимог щодо охорони середовища перебування диких тварин (за ч. 1 ст. 87 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Вносили приписи, відповідно

¹² «Про затвердження такс, для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу», затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 665 від 23.07.2008 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-%D0%BF#Text>.

¹³ Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>.

до яких лісгоспам забороняли проведення суцільних санітарних рубок і вибіркового санітарних рубок у період із 1 квітня до 15 червня. Також мали місце поодинокі судові рішення щодо зупинення рубок за позовами органів Держекоінспекції через порушення лісокористувачами вимог ч. 5 ст. 39 Закону України «Про тваринний світ».

Рубки, що здійснені в «сезон тиші» із порушенням вимог виданих дозволів, складно кваліфікувати як незаконні, хоча по суті має місце порушення природоохоронного законодавства. Питання правозастосування норм закону щодо сезону тиші докладно розглянуто в окремому звіті «Виконання вимог законодавства щодо сезону тиші у лісовому господарстві»¹⁴.

Висновки та пропозиції

1. Потребує вдосконалення понятійний апарат норми юридичної відповідальності за незаконну рубку лісу та його узгодження із відповідними нормами лісового законодавства. На нормативному рівні окремо потрібно визначити два поняття: «незаконна самовільна рубка» та «незаконна лісгосподарська рубка».

Поняття «незаконна самовільна рубка» пропонуємо визначити як «рубка дерев і чагарників без спеціального дозволу, що вчинена громадянами та посадовими особами юридичних осіб, які не є власниками лісів; рубка, вчинена працівниками постійних лісокористувачів без спеціального дозволу, що не пов'язана із проведенням лісгосподарських заходів».

Поняття «незаконна лісгосподарська рубка» пропонуємо визначити як «рубка за спеціальним дозволом, що виданий із порушенням нормативно-правових актів у сфері лісового господарства; рубка, що проводилась після видання припису контролювальним органом або ухвалення судом рішення про тимчасову заборону (зупинення) робіт на ділянці рубки; рубка за спеціальним дозволом, який було анульовано (скасовано) у встановленому порядку; рубка на не призначених спеціальним дозволом ділянках чи понад кількість, що визначена у дозволі; рубка не тих порід, що визначені у спеціальному дозволі. До незаконної лісгосподарської рубки не належить рубка дерев, що здійснюється до отримання спеціального дозволу у випадках, передбачених законодавством, а також рубка до початку чи після закінчення установлених у спеціальному дозволі строків».

2. Одночасно із запропонованими змінами потрібно скасувати постанову Кабінету Міністрів України № 665 від 23.07.2008 р. «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу». Новий підзаконний акт у цій сфері має розмежувати

¹⁴ Виконання вимог законодавства щодо сезону тиші у лісовому господарстві. Режим доступу: <https://ua.fsc.org/ua-ua/newsroom/event-news/Id/650>.

поняття незаконних рубок, зменшивши кількість випадків притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення незначних незаконних рубок, диференціювати розміри шкоди залежно від суб'єктів правопорушень тощо.

3. При проведенні відводів лісових ділянок у рубки виявляють грубі недоліки, окремі з яких свідомо допускають посадовці лісових господарств, оскільки мають на меті створення необлікованих запасів деревини. Ніде не врахована в подальшому деревина нелегально реалізують недоброчесні посадовці, отримуючи нелегальний дохід. Із метою запобігання таким явищам потребує суттєвого удосконалення нормативно-правова база лісового законодавства щодо відведення лісових ділянок у рубки із одночасним уведенням юридичної відповідальності за порушення у цій сфері.

4. Запровадження Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» процедури оцінки впливу на довкілля в частині регулювання лісових правовідносин не узгоджується із чинним лісовим законодавством і має правові колізії, а тому відповідні норми потрібно негайно удосконалити, зокрема з метою уникнення суттєвих ризиків визнання відповідних рубок незаконними.

5. Неякісне правове врегулювання «сезону тиші», запроваджене у Законі України «Про тваринний світ» щодо заборони санітарних рубок у період із 1 квітня до 15 червня, спричинило законодавчу колізію, за якої суб'єкти господарювання, органи державної влади та місцевого самоврядування визначали виконання вимог цього закону у різний спосіб, що призвело до судових спорів, відомчого протистояння, підвищення корупційних ризиків, розладнання механізму ведення лісового господарства, маніпуляцій у засобах масової інформації. З огляду на неякісне правове регулювання норм «сезону тиші», потрібно негайно вносити відповідні законодавчі зміни.

V. Незаконно добута деревина: проблеми визначення поняття та правозастосування

Відповідно до ст. 108 Лісового кодексу України, незаконно добута деревина та інші лісові ресурси підлягають вилученню в установленому порядку. В разі неможливості вилучення незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів стягують їх вартість. Відповідно до ст. 387 Цивільного кодексу України¹⁵ власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. Тож вимоги лісового законодавства про вилучення незаконно добутої деревини узгоджуються із загальними засадами регулювання права власності.

Вилучення (конфіскація) незаконно добутої деревини не належить до кримінальних покарань, які застосовують до осіб, які винні у злочинах, і не є заходом кримінального покарання. Правопорушнику при цьому не завдається додаткових страждань та обмежень, а він втрачає тільки те, що незаконно набув. Це захід цивільно-правової санкції. Тому при притягненні лісopорушника до кримінальної, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності правоохоронним органам, екоінспекторам, посадовим особам лісового господарства необхідно вирішувати питання про конфіскацію або вилучення незаконної добутої деревини.

На перший погляд, проблеми не має виникати: якщо вчинено незаконну рубку, то всю деревину потрібно вилучити, адже правопорушник неправомірно заволодів нею. Однак на практиці виникає безліч запитань:

- Що саме закон розуміє під «незаконно добутою деревиною»?
- У якому порядку вилучається така деревина?
- Хто і як має зберігати вилучену деревину?
- Чи повинен порушник відшкодувати крім завданої шкоди ще й вартість самої деревини? та ін.

Учинному законодавстві складно знайти відповіді на більшість цих запитань через брак правового регулювання. Зокрема немає окремого «порядку вилучення незаконної добутої деревини», який би затверджувався підзаконним нормативно-правовим актом. Також немає нормативного визначення поняття «незаконно добута деревина», під яким у широкому розумінні слід розуміти всю деревину, яку добуто з порушенням закону. З іншого боку, у вузькому сенсі під такою деревиною зазвичай розуміють деревину, що добута внаслідок незаконних самовільних рубок, які можуть бути як адміністративними проступками, так і кримінальними правопорушеннями. Вилучення незаконної добутої деревини при провадженні у справах про адміністративні

¹⁵ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

правопорушення проводять на підставі ст. 265 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а вилучення деревини у рамках кримінального провадження – згідно з вимогами Кримінального процесуального кодексу України.

Утім, серед незаконних рубок виокремлюють і такі, що вчинені працівниками лісгосподарського підприємства під час виконання службових обов'язків, тобто у процесі ведення лісового господарства. Однак жодної відповіді щодо процедури вилучення деревини у таких випадках у законодавстві немає. Особливо актуальним це питання є для вітчизняних імпортерів лісо- та пиломатеріалів після вступу в дію Регламенту ЄС 995/2010¹⁶, який стосується обмеження доступу на європейські ринки деревини незаконного походження.

Загалом, питання обліку вилученої у порушників незаконно добутої деревини врегульовано «Порядком обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1340 від 25.08.1998 р.¹⁷ Цей документ є підставою для реалізації деревини через підприємства роздрібної торгівлі, торгові біржі та аукціони, для безоплатного передання, знищення, утилізації, перероблення.

У пунктах 2 і 7 зазначеного Порядку визначено, що лісгосподарські підприємства, які вилучили та зберігають незаконно добуту деревину, мають здійснити попередню оцінку за ринковими цінами, взяти її на аналітичний бухгалтерський облік, відобразивши на своїх позабалансових рахунках «Товарно-матеріальні цінності, прийняті на відповідальне зберігання». В подальшому, перед проведенням реалізації, підприємство має ще раз оцінити деревину, але вже комісійно, за участю представників податкового органу. За наслідками оцінки складають акт опису, оцінки та передання майна. Причому незаконно добута деревина за рішенням комісії підлягає реалізації тільки через відповідні торговельні підприємства, що внесені до відповідного реєстру, з якими податкові інспекції мають укласти угоду на реалізацію вилученого майна. Виручку від реалізації такого майна мають перераховувати до відповідного бюджету. Контроль за перерахуванням виручки до бюджету на основі складених актів опису здійснюють податкові інспекції. Майно, непридатне для реалізації (зокрема лісові ресурси), підлягає переробленню та знищенню.

Слід зазначити, що Порядок не поширюється на майно, на яке накладено арешт під час кримінального провадження, оскільки ці питання регулює кримінальне процесуальне законодавство.

¹⁶ Evaluation of Regulation (EU) No 995/2010 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 laying down the obligations of operators who place timber and timber products on the market (the EU Timber Regulation). Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016SC0034&from=EN>.

¹⁷ Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1340 від 25.08.1998 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-98-%D0%BF#Text>.

З огляду на викладені обставини, чинний порядок вилучення деревини та інших лісових ресурсів має такі недоліки:

1. Лісове законодавство не містить визначень поняття «незаконно добута деревина», що створює складнощі при кваліфікації таких рубок, вилученні відповідної деревини, добутої із порушенням законодавства. Наприклад, обґрунтованим буде вважати такою деревину, яку отримують порушники від незаконних самовільних лісгосподарських рубок. Однак на практиці постають складні питання, адже зазвичай такі порушення екологічні інспекції виявляють «постфактум», коли рубку вже проведено, а деревину (а це подеколи сотні кубічних метрів) лісгоспом обліковано і реалізовано покупцем.

2. Трапляються випадки, коли незаконно добуту деревину перероблено і вилучити її в натурі неможливо. У статті 108 Лісового кодексу України зазначено, що у таких випадках стягується її вартість, але не уточнено, яка саме: ринкова, собівартість чи ставками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. Через це потрібно визначити процедуру стягнення вартості вилучених лісових ресурсів у відповідному підзаконному нормативному акті.

3. Лісове законодавство не враховує випадків, коли працівники лісового господарства вилучають деревину без документів. У таких випадках надзвичайно складно довести її походження, факт конкретного правопорушення, хоча є цілком обґрунтовані підозри вважати, що деревину отримано без законних підстав. Тому за цих обставин, хоча і немає доведеної інформації про походження деревини від незаконних рубок, її законом потрібно віднести до незаконно добутої.

4. Вилучення у порушників незаконно добутих новорічних хвойних дерев є економічно недоцільним, оскільки витрати на адміністрування, облік, зберігання та реалізацію цих товарів за розмірами будуть більшими, ніж вартість цих дерев або плодів. Тому потрібно внести відповідні зміни до ст. 108 Лісового кодексу України, норми якої чітко вказують правозастосувачам, що слід проводити вилучення таких хвойних дерев.

5. Законність походження деревини тісно пов'язана із питанням її обліку. Чинні відомчі інструкції щодо обліку лісоматеріалів суворо забороняють посадовцям лісового господарства відпуск ліспродукції, яка прийнята не від заготівельних бригад, не маркованої, не переданої під звіт матеріально-відповідальній особі. Адже крім незаконних рубок (як самовільних, так і лісгосподарських) у цивільний обіг надходить деревина, яка не обліковується посадовими особами лісового господарства під час проведення рубок. Причому така рубка може бути цілком законною, однак після неї утворюються надлишки, які мають бути оприбутковані підприємством та в

подальшому реалізовані. Натомість необліковану деревину без жодних документів реалізують недоброчесні посадовці, а отже є обґрунтовані підстави віднести її до незаконно добутої.

6. Загалом, вітчизняне лісове законодавство не враховує Регламент ЄС 995/2010, який зобов'язав усіх імпортерів деревини до країн ЄС демонструвати систему належної обачливості щодо законності деревини, яка постачається на європейський ринок, через розроблення системи оцінки ризиків і впровадження заходів із їх зменшення. Імпортери зобов'язані отримувати від своїх постачальників документальні та інші підтвердження того, що придбаний ними товар не містить деревини, яка заготовлена з порушенням законів країни походження. Проте на сьогодні не існує централізованої бази даних, яка б містила інформацію про зафіксовані факти виявлення незаконно добутої (заготовленої) деревини, що доведені державними органами в установленому законом порядку.

Загальні висновки

1. На сьогодні є нагальна потреба вдосконалення правового регулювання ключових понять, пов'язаних із юридичною відповідальністю у сфері охорони лісів. Зволікання з ухваленням необхідних законодавчих актів сприятиме зростанню правопорушень, а також призводитиме до збільшення соціальних протестів, соціальних і правових конфліктів, подальшої втрати репутації працівників лісового господарства тощо.
2. Судова практика справ про стягнення шкоди за незаконні рубки доводить, що у цих правовідносинах, згідно з вимогами закону, необхідно доводити такі юридичні факти: а) неправомірність поведінки особи; б) наявність шкоди, в) причинний зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою (є обов'язковою умовою відповідальності, полягає в тому, що шкода має бути об'єктивним наслідком поведінки заподіювача шкоди); г) вину заподіювача шкоди. Разом із тим, фіксування порушень природоохоронного законодавства без визначення шкоди або ж наявності екологічних збитків, хоча і не дає підстав для їх віднесення до категорії незаконних згідно з судовою практикою, водночас дає змогу апелювати до застосування ширших міжнародних означень незаконних рубок.
3. Сучасний стан застосування юридичної відповідальності за незаконні рубки вже довгий час потребує комплексного узагальнення та визначення шляхів удосконалення ключових понять у цій сфері. На сьогодні вживання єдиного поняття «незаконна рубка» призводить до плутанини та ускладнення розуміння незаконної діяльності, спричиняючи маніпулювання громадською думкою, складнощі у правозастосуванні, питаннях вилучення незаконно добутої деревини тощо.
4. Стаття 294 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС передбачає сприяння торгівлі законною і сталою лісовою продукцією. Разом із тим, підходи до визначення законності походження відрізняються. Якщо ЄС вимагає оцінювання ризиків порушення застосовного законодавства, то Україна рухається у фарватері сформованого правового регулювання «незаконних рубок». З огляду на це є надзвичайно важливим удосконалення вітчизняного понятійного апарату норми юридичної відповідальності за незаконну рубку лісу та його узгодження із відповідними вимогами лісового законодавства.
5. Практика також засвідчила, що накопичилася критична маса спірних питань щодо відносин у сфері обігу лісових ресурсів. Тому необхідним є правове врегулювання, визначення чітких «правил гри» шляхом об'єднання найбільш неоднозначних відносин в одному законі, який має нормативно визначити коло питань щодо обігу деревини за межами лісу. Для цього пропонуємо розробити Закон України «Про державне регулювання обігу лісових ресурсів» (робоча назва), яким урегулювати широке коло суспільних відносин, пов'язаних із правовими засадами державної політики у сфері обліку, маркування, продажу, експорту, імпорту, транспортування необробленої деревини.

FSC Україна

Україна, м. Київ, вул. Васильківська, 14, 3-А поверх, офіс 307-А,

тел.: +380442236845, e-mail: info@fsc.org.ua